

IX. Hafta: J. Ellul Teknoloji, Ekonomi ve Devlet İlişkisi
(*Teknoloji Toplumu*, IV. Bölüm)

Bir önceki derste teknolojinin tekniğin özellikleri ve ekonominin gelişimiyle ilintisini tartışırken en çok da gereklilik kavramıyla karşılaştık. Çünkü teknik evreni karakterize eden şeyin Ellul tarafından sıklıkla gereklilik olarak biçimlendirildiğini görmekteyiz. Her şey, kendisini matematik bir kesinlikle ona uydurmalıdır. Arkadan gelen her teknik, önceden gelenlerin arkadan gelenleri gerekli kılması yüzünden ortaya çıkmıştır. Aksi takdirde etkisiz olurlar, azami getiriyi hâsıl edemezlerdi. Bunun gibi bir sistemin, yani tek başına hiçbir parçanın modifiye edilemeyeceği derecede karmaşık ve kesin ayarlanmış bir sistemin modifiye edilmesini ummak beyhude. Üstelik sistem, kendisini aralıksız biçimde geliştirmekte, tamamlamaktadır. Ellul ayrıca, teknik yapının herhangi bir modifikasyonun işaret eden bir şeyi, teknik gereklilik üzerine kurulmayacak farklı bir toplumsal organizasyon ilkesini de göremediğinin altını çizmektedir.

En İyi ve En Kötü, Tekniğin Ekonomiye Etkisi kısmında Ellul'un, özellikle Marx tarafından incelenmiş olan teknik-ekonomi ilişkisini tartıştığını söylemiştik. Burada, teknik, daha doğrusu teknikler, ekonominin itici gücü ve temeli olarak görünmekteydi. Bu nedenle, iktisatta, dinamik güç (teknik yenilik) ile statik güç (ekonominin organizasyonu) arasında bir ayrım yapılabilmekteydi. Marx, üretim sistemi ile dağıtım sistemi arasında ayrım yapmıştır. Birincisi devrimciyken ikincisi ister istemez muhafazakâr, diyor Ellul. Ekonomiyi Marksist sistem temeline yerleştirmenin kendini aldatmak olacağını da ekliyor. Çünkü ona göre aslolan tekniktir ve her şey ekonomi de dâhil ona bağlıdır. Fakat yine de Marx'ın yaptığı ayrım gözden geçirilmelidir çünkü tekniğin rolünü sadece üretim alanında oynadığı artık doğru değildir. Dağıtım da büyük ölçüde teknikler tarafından değişikliğe uğratılmaktadır. Gerçekten, ekonomik hayatın hiçbir alanı teknik gelişmeden bağımsız değildir bugün. Teknik gelişmenin, üretim işlemlerinden demografiye tüm çağdaş ekonomik gelişmeyi kontrol ettiğini ifade etmiş olması Fourastie için bir artı puandır; diyerek de Fourastie'ye ayrıcalıklı bir yer ayırır.

Ancak ondan önce gören iktisatçılar da vardır. Krizleri açıklamaya çalışan Gottfried Haberler, *Prosperity and Depression* (Refah ve Bunalım) adlı çalışmasında krizlerin varlığını ekonomik faaliyetin farklı dallarındaki teknik gelişmenin eşitsizliğine bağlıyordu. Bir tekniğin

başarısı, onun tam gelişimine yol açar. Teknik, verili bir alanda mümkün olan gelişiminin sınırlarına ulaşma eğilimindedir. Sonuç, önce, tüm sistemin dengesini bozmayı tetikleyen ekonominin çeşitli alanlarındaki güç eşitsizliği; sonra da ekonomik ortamın esnekliğinin azalmasıdır. Teknik gelişme, sistemin şu veya bu kısmında bir hareket yavaşlamasını gerektirir. Ekonomi tamamen sınırlanır, tüm adaptasyon imkanını kaybeder; tam bir çöküntüyü elbette dışta tutarak.

Bunların ardında Ellul'un başvurduğu isim, General Theory (Genel Kuram) adlı çalışmasıyla John Maynard Keynes'tir. Ona göre, Keynes, tamamen farklı bir alanda, teknik gelişmenin ekonomide vazgeçilmez bir faktör olduğunu göstermiştir. Ekonomi dünyası durağan kalmaz. Dur durak bilmeden gelişmek durumundadır. Özellikle de, teknik gelişmenin önemi yatırım teorisi için merkezidir. Tüm emek imkanları her ücrette kullanılmalıdır. Yeni yatırım imkanları bulmak hep gereklidir. Çünkü, Keynes'e göre, tüketici mallarının sayısı ne kadar çok olursa (bunların üretimi öngörülmüştür), buna uygun yeni ihtiyaçlar bulmak o derece zorlaşır, ki bu da benzer şekilde öngörülmelidir ve de yeni yatırımlar gerektirmektedir. Aslında Keynes'in endişesi, yeterince yeni yatırım imkanı olmayacağıdır. Sınırsız imkanlar sağlamanın bir tek yolu vardır. Bu imkanların, spontane insan ihtiyaçlarıyla bir alâkası yoktur, ama eskilerin yerini almak üzere yeni ürünler yaratan ve de bu ürünler için ihtiyacı harekete geçiren teknik buluş ve uygulamayı içermektedir. Teknik gelişme bu nedenle, yatırımın artmasında belirleyici bir faktördür. Keynes'in sisteminde yatırım teorisinin merkezi yeri iyi bilinir. Eğer komplike bir teknik duraklama aşaması ekonomi alanında olacak olsa, bu, sadece ekonomik gelişmenin duraklaması anlamına değil, aynı zamanda buradan doğan derin krizleriyle bir gerileme anlamına da gelecektir.

Bununla yakından bağlantılı olarak, ekonomik olgunluk teorisini gerek savunan gerekse reddedenlerce tekniğe büyük bir önem atfedilmektedir. Bu teoriye göre, olgunluğa erişmiş bir ekonomide kendini gösteren bunalımın nedenlerini yalnızca sürekli bir teknik gelişme giderebilir. Bu bunalım nedenleri, nüfus artış oranındaki azalma ile coğrafi genişlemenin sınırlanmasıdır. Teknik gelişme diğer faktörleri tazmin edecek hızda gelişmiyor artık. Bu teorinin karşıtları bile teknik faktörünün önemini yadsımıyor; bizi de bu noktada ilgilendiren budur.

Yine de ekonomik hayatın bir başka unsuru, tarımsal üretim de ihmal edilmemelidir. Bu alanda da tekniğin hasıl ettiği devrim radikaldir. Fakat bir noktada ısrar etmeliyim:

tekniklerin etkisinin bir sonucu olarak modem dünya, adeta "köylü hayatı ve mantalitesinin engellerinin kaldırılması" ile karşı karşıyadır. Uzun bir süre köylü geleneği yeniliklere direndi; eski tarımsal sistemler istikrarlarını korudular. Bugünse teknik dönüşüm oturmuş bir gerçektir. Köylü devrimi süreç halinde veya bitmiş durumda olup, her yerde de aynı istikamettir. Bu devrimin gelişimin gerçek boyutu az bir önem taşımaktadır. Önemli olan ilk adımdır, yani geleneğin engellerinin atlanmasına imkân tanıyan adım. Köylü, kendi geleneklerinin aşağı nitelikte olduğunun bilincine varır. Olağan gerekçeler küçümsenir ve köylü dünyası irrasyonelden rasyonele geçer. Bir kere daha, tekniğin geleneksel medeniyet biçimlerini tahrip edip yerine küresel birliği getirdiği fikriyle karşılaşıyoruz. Bu engellerin kalkması gelecek için ne anlam ifade etmektedir? Gelecek yıllarda kırsal yaşamda teknik gelişmede ve şimdiden algılanabilir olgularda (köylü göçleri, tarımda uzmanlaşma, ormansızlaşma ve genelde tarımsal üretimin artışı) bir artışa tanık olacağız. Tarımsal üretimin hâlâ ekonomik hayatın temeli olmaya devam ettiği ve dünyanın sanayiye en fazla bağımlı ülkelerinin -Büyük Britanya ve Japonya- yeterli ekilebilir toprak yokluğu yüzünden Birleşik Amerika gibi yüksek bir hayat standardına ulaşamadığı düşünüldüğünde bu gelişmeler çok önemlidir. Bu tür teknik gelişmenin ekonomik yansımaları kolaylıkla kavranılabilir.

Farklı toplumsal alanlardan rastgele seçilen bu örnekler, tekniğin ekonomik hayat üzerindeki etkisinin, klasik iktisat kitaplarının bize söylediğinden çok daha yaygın, çok daha derin olduğunu gösteriyor. Ayrıca, tüm bunlar, üretimin gelişmesinin teknik gelişmeye yakından bağlı olduğu şeklindeki temel gözlemde ima edilmektedir. ***Yeni bir genel ekonomik organizasyonun belli yeni üretim biçimleri demek olduğunu söylemek bugün için gerçeği ifade etmektir.***

Ekonominin tekniklere ve esas olarak da makinelere bu bağımlılığı, irrasyonel bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu karşılıklı bağımlılığı yaratan, açık ve kesin nedenlere dayanan bir eylem değildir. O halde, tekniğin ekonomi üzerindeki etkisinin makinenin tartışmasız ekonomik üstünlüğünden kaynaklanmadığını anlıyoruz. Fikirler ve teoriler egemenlik kurmuyor artık; üretimin gücü kuruyor. 19. yüzyılın sanayi devrimi, zamanın teknik ilerlemelerinden kaynaklanmıştır. ***Bu ilişki değişmemiştir. Yaklaşık 1830'dan bugüne dek olan döneme ilişkin olarak Marx kuşkusuz haklıydı. Tüm teknik gelişmenin itici gücü gerçekten teknik gelişme olmuştur.*** Ancak Marx, tarihin başka dönemlerine ilişkin olarak mutlak anlamda haklı değildi. Teknik gelişme her zaman temel ilke olmamıştır. Tüm yapılması gereken, Marx'ın şu gözlemimin yerinde olduğunu kaydetmektir: ***Yeni dünyaya***

doğru ne kadar fazla ilerlenirse, ekonomik hayat teknik gelişmeye o kadar fazla bağımlılaşır.

Teknik gelişmenin ekonomiyi ilgilendiren belli özelliklerini ele alırsak, hepsinin aynı istikamette hareket ettiklerini görürüz. Teknik araçların giderek daha muazzam ve pahalı hale geldiklerini hatırlayalım. Sözgelimi, aşağıdaki noktaları dikkate alalım: (a) üretim için gerekli, sayılan durmadan artan ve hızlı hareket eden makineler, durmadan geliştirilirler ve sürekli yenilik getiren ilerlemeler nedeniyle sıkça değiştirilmeleri söz konusudur; (b) vazgeçilmez olsa bile giderek artan sayıda ve maliyette personel gerektiren ve her zaman kolayca gelmeyen işgücünün organizasyonu; (c) reklam teknikleri. Ekonomik araçların tümünde aynı gerçek, yani muazzam miktarlarda üretken olmayan sermaye yatırımı görülecektir. Bu miktarlardaki sermaye artık tek bir kişinin elinde olamaz; ekonomik faaliyet de bireysel imkânların ötesindedir. Ancak teknik gelişme sermaye yoğunlaşması olmadan da yapamaz. Bireysel girişime dayalı bir ekonomi düşünülemez olağanüstü bir teknik gerileme hariç. **Sermayenin gerekli yoğunlaşması, bu nedenle ya bir şirketler ekonomisine ya da devlet ekonomisine yol açar.**

Tamamen ekonomik bir bakış açısından sonuçların değeri hayli tartışmalıdır. Piyasa ekonomisi penceresinden bakıldığında, yoğunlaşmanın özellikle lehte bir faktör olması gerektiği görülür. Örneğin, rekabetin bastırılmasını ve fiyatları yükseltme eğilimini içerir. Fakat daha da çarpıcı olanı, yoğunlaşma kâr artışıyla sonuçlanmaz. Üretimin pek çok boyutunda kâr artışı durur, hatta orta ölçekli işletmeden büyük şirkete geçişte düşer bile.

O halde bu yoğunlaşmanın gerisindeki itici güç nedir? Tek başına tekniktir. Teknikteki bir dizi unsur yoğunlaşma ister. Mekanik teknik bunu ister, çünkü bugün için sadece çok büyük bir şirket en güncel yeniliklerden yararlanabilecek durumdadır. Yalnızca büyük şirket normalleşmeyi uygulayabilir, atık ürünlerinden kârlı biçimde yararlanabilir ve yan ürünler üretebilir. İşgücü verimliliği sorunlarına uygulanan teknik yoğunlaşma gerektirir, zira eski verimlilik ve zaman-inceleme uzmanlarının tekniklerinin çok ötesine geçen güncel yöntemleri uygulamak sadece yoğunlaşma yoluyla mümkündür. (Örneğin, endüstri ilişkileri tekniklerinin uygulanması). Son olarak, ekonomik teknik hem dikey hem de yatay yoğunlaşma ister. Bu da, daha olumlu fiyatlarla stok yapmaya, sermaye devrinde hızlanmaya, sabit harcamalarda azalmaya, piyasalara güven verilmesine filan imkân tanır. Sonuç olarak, teknik gelişme **yoğunlaşma** gerektirir. Öyle ki bu yoğunlaşma karşısında devletin bile çoğu zaman eli kolu bağlı kalır.

Ekonomi, politikaya bile müdahale eder. Adeta dalgalar halinde ilerleyen sistematik "planlama"yı düşünün. Bu noktada mikroekonomiden makroekonomiye bir geçiş vardır. Ellul bunu, planlamanın teşebbüs ölçeğinde uygulanmasının, tüm teşebbüslerin benzer bir kurala uydukları ulusal bir planlamaya yol açtığını söyleyerek temellendirir.

Sonuç olarak Ellul Tekniğin ekonomiyi ve dolayısıyla devleti kökten bir biçimde etkilediğine dair tüm bu iddialarını şu sözleriyle noktalar: Uçlara gitmeye ve üretimin organizasyonu yerine tek başına dağıtımın organizasyonunu geçirmeye gerek yok. "Üretimin yeterli hale geldiği andan itibaren, gerekli olan şey malları ve boş zamanı dağıtmaktır" derken Robert Mosse bunu yapıyor gibi. O derece uzağa gitmeden, bir refah üretimi bilimi ile bir kıt malların dağıtım bilimi arasındaki farkı görmek kolaydır - Lange'nin yaptığı gibi. ***Giderek, ekonomik gerçek tüm insan eylemini kuşatmaktadır. Her şey ekonominin fonksiyonu ve konusu olmuştur. Bu da, tekniğin aracılığıyla gerçekleşmiştir. Teknik insandan tam bir adanmışlık talep ettiği, artan sayıda ölçülebilir gerçeği gün ışığına çıkardığı, ekonomik hayatı daha zenginleştirip karmaşıktırdığı veya insanoğlunu tedricen gerçekleştiren bir maddi imkânlar ağına yerleştirdiği ölçüde ekonominin konusunu değiştirmiştir. Ekonomi artık tüm insan eylemlerini hesaba katmaya mecburlaşıyor. Tüm sosyal faaliyetlerin ekonomi tarafından şaşırtıcı biçimde soğurulmasından tekniklerin gelişimi sorumludur.***